

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in de balie op maandag 3 juni 2024.

inleiding: (mdk)

met zijn negenen dineren we op de singel, ter voorbereiding op de laatste republiek van dit seizoen in de salon van de balie. de stoelen, de krukjes, de tafels, de lampen laden we in de volvo om in de salon van de balie ons vanzelfsprekende decor weer neer te zetten. in de grote zaal van de balie begint om acht uur een debat over de Europese verkiezingen, het is daar zeer druk.

wij beginnen zo rond half negen. we zijn met ongeveer zevenentwintig. af en toe komen er mensen die je al heel niet meer hebt gezien. en ook publiek dat nog nooit geweest is. er komt iemand, die nog nooit geweest is, met een zak appels. de appels op de dranktafel gelegd. jo vraagt wie de vraag gaat stellen. we beginnen altijd met of jo die aan mat een vraag stelt, of

mat die aan jo een vraag stelt. a. zegt, dat jo altijd met een vraag begint. mat wist dat niet zeker. jo vraagt mat of hij een vraag voor hem heeft. mat vraagt jo of hij verlegen is. jo zegt dat het toch niet de bedoeling is om het over zijn kindertijd te hebben. en zegt dan dat hij het niet weet. 'en jij?', vraagt jo. mat zegt dat hij dat niet weet, dat het variabel is, hangt af van de situatie. 'en hoe bereid jij je voor als je opgaat?' vraagt mat aan jo 'dat weet ik niet, daar denk ik niet over na', zegt jo 'en jij?', vraagt jo aan mat 'ik weet het niet, variabel', zegt mat. de vragen zorgen er voor, dat de antwoorden stikken.

'maar we kunnen toch niet zo onze dialoog eindigen, zo zonder enige richting?'

'jawel, we gaan iets gaan lezen'.

'heb jij iets?'

'ja, jij toch ook?'

'ja, begin jij maar'.

de avond wordt geopend met kafka.

nadat de stoelen, de krukjes, de tafels en de spots met de volvo weer naar de singel zijn teruggebracht, eindigt deze laatste republiek van het seizoen klassiek in café eijlders.

matthias de koning
wisława szymborska
uit: 'het moment' 2002
vertaling: gerard rasch

enige woorden over de ziel

een ziel heb je nu en dan.
niemand heeft haar ononderbroken
en voor altijd.

dagen en dagen,
jaren en jaren
kunnen zonder haar voorbijgaan.

soms verwijlt ze alleen in het vuur
en de vrees van de kinderjaren
wat langer bij ons.
soms alleen in de verbazing
dat we oud zijn.

zelden staat ze ons bij
tijdens slopende bezigheden
als meubels verplaatsen
en koffers tillen
of een weg afleggen op knellende schoenen.

bij het invullen van formulieren
en het hakken van vlees
heeft ze doorgaans vrij
aan een op de duizend gesprekken
neemt ze deel,
maar zelfs dat is niet zeker,
want ze zwijgt liever.

wanneer ons lichaam begint te lijden en lijden,
verlaat ze stilletjes haar post.

ze is kieskeurig:
ziet ons liever niet in de massa,
walgt van onze strijd om maar te winnen
en van ons wapengekletter.

vreugde en verdriet
zijn voor haar geen verschillende gevoelens.

alleen als die twee zijn verbonden,
is ze bij ons.

we kunnen op haar rekenen
wanneer we nergens zeker van zijn,
maar alles willen weten.

wat materiële zaken betreft
houdt ze van klokken met een slinger
en van spiegels, die vlijtig hun werk doen,
ook wanneer niemand kijkt.

ze vertelt niet waar ze vandaan komt
en wanneer ze weer van ons verdwijnt,
maar lijkt zulke vragen beslist te verwachten.

het ziet ernaar uit
dat net als wij haar

zij ons ook
ergens voor nodig heeft

szymborska

annette kouwenhoven

shi tiesheng

'notities van een theoreticus' 1996

vertaling: mark leenhouts

ik ben geboren op 4 januari 1951. zo gaat althans het verhaal, want meer dan een verhaal is het niet. ik heb het alleen maar uit de mond van mijn grootmoeder, mijn moeder en mijn vader gehoord.

grootmoeder zei: het sneeuwde verschrikkelijk toen je geboren werd, echt verschrikkelijk, zo hard had het nog nooit gesneeuwd.

moeder zei: je was ontzettend mager toen je geboren werd. de zuster liet me je zien, waar kwam dat kleine mormel vandaan? vel over been, van wie was dat kind? het was bijna dag toen je geboren werd, er kwam al licht door de ramen. en vader sloeg de kalender open en leerde me: dat is het jaar, dat is de maand, en dat is de dag. die dag, ja die, toen ben je geboren.

maar voor mij is 4 januari 1951 een lege vlek, nul, helemaal niets, een verhaal dat ik heb gehoord toen ik ontwaakte uit het niets; het kan net zo goed een leugen zijn. 'toen jij er nog niet was, bestond de wereld al heel lang' – dat is alleen maar een verhaal dat ik te horen kreeg toen ik er al was. 'wanneer jij er niet meer bent, zal de wereld nog heel lang bestaan' – dat is alleen maar een vermoeden waarmee ik het doen moet zolang ik er nog ben.

ik heb het ooit zo opgeschreven: ik ben geboren in 1951. maar voor mij komt 1951 eigenlijk na 1955. op een dag in 1955 – ik herinner me dat de tekens op de kalender groen waren – in dat weekend is voor mij de tijd begonnen. daarvoor was 1951 een lege vlek, pas na dat weekend in 1955 werd 1951 overgeleverd, kreeg het langzaam betekenis, bestond het echt. maar dat weekend in 1955 is eigenlijk weer geen zondag

in 1955, maar een ochtend in de winter van 1951 – men zegt dat ik toen ben geboren, en als ik me die dag voorstel, wordt die zondag in 1955 verdrongen door die ochtend in 1951. op die ochtend, zei grootmoeder, sneeuwde het verschrikkelijk. maar voor mij viel die dag de sneeuw van 1956; alleen met de sneeuw van 1956 kan ik de sneeuw van 1951 begrijpen, daardoor heeft de winter van 1951 gestalte gekregen, is hij niet langer een lege vlek. later, in 1958, ging ik naar school en begon ik iets te begrijpen van de verbanden tussen de zon, de maan en de sterren, en leerde ik dat wij de plek waar wij leven de aarde noemen. en zo kan het zijn dat 1957 bijvoorbeeld pas in 1964 een indruk bij me heeft achtergelaten; toen pas hoorde ik dat er in 1957 een anti-rechtsen-campagne was geweest, en daardoor viel in 1957 de regen van 1964. en weer later hoorde ik over de tijd van vóór de jaartelling. aan de hand van de geschiedenislessen stelde ik me de verre oudheid van de mensheid voor. de mensheid is vanuit de verre oudheid bij het heden uitgekomen en gaat vanaf het heden nog verder naar de toekomst. daardoor bevat de verre oudheid alle fantasieën over het jaar 2000. ik sta in het heden en stel me het verleden voor en fantaseer over de toekomst; zo kruisen verleden en toekomst elkaar terloops in het heden, en zo waait er zowel in het verleden als in de toekomst de wind van nu.

tiesheng

jan joris lamers

franz kafka

uit: 'onderzoekingen van een hond' 1922

vertaling: willem van toorn 2022

hoe mijn leven is veranderd en hoe het in wezen toch niet is veranderd! als ik nu terugdenk en me de tijden herinner dat ik nog midden in de hondengemeenschap leefde, deelnam aan alles wat zij belangrijk vinden, hond met de honden, ontdek ik bij nader inzien toch dat er van het begin af aan iets niet klopte, een kleine barst aanwezig was, dat mij midden in de plechtigste volksbijeenkomsten een licht gevoel van onbehagen bekreep, dat soms zelfs in vertrouwde kring, nee niet soms maar heel vaak, alleen al de aanblik van een mij dierbare medehond, alleen al de aanblik, alsof ik hem voor het eerst zag, me verlegen, geschrokken, hulpeloos, ja vertwijfeld maakte.

ik probeerde zo goed als ik kon mijn kalmte te bewaren, vrienden die ik het opbiechtte hielpen

mij, er kwamen weer rustiger tijden, tijden waarin weliswaar die verrassingen niet ontbraken maar ik er gelijkmoediger op reageerde, ze gelijkmoediger in mijn leven kon opnemen, ze mij misschien treurig en moe maakten, maar mij verder lieten voortbestaan als een, zij het wat kille, terughoudende, angstige, berekenende, maar over het geheel genomen toch onmiskenbare hond.

hoe had ik ook zonder deze herstelperioden de leeftijd kunnen bereiken waarin ik me nu verheug, hoe had ik de rust kunnen veroveren waarmee ik nu de verschrikkingen van mijn jeugd beschouw en de verschrikkingen van de ouderdom verdraag, hoe had ik ertoe kunnen komen de conclusies uit mijn, ik geef het toe, ongelukkige of om het voorzichtiger uit te drukken niet zeer gelukkige geaardheid te trekken en bijna helemaal in overeenstemming daarmee te leven. teruggetrokken, eenzaam, alleen bezig met mijn kleine, uitzichtloze maar voor mij onmisbare onderzoeken, zo leef ik, maar ik heb intussen het zicht op mijn volk in de verte niet verloren, vaak dringen berichten tot me door en ook ik laat van tijd tot tijd van me horen. ik word met respect behandeld, ze begrijpen mijn levenswijze niet maar nemen mij die niet kwalijk en zelfs jonge honden, die ik af en toe in de verte voorbij zie draven, een nieuwe generatie waarvan ik me de kindertijd maar vaag herinner,

onthouden mij hun eerbiedige groet niet. men mag overigens niet uit het oog verliezen dat ik ondanks mijn eigenaardigheden, die voor iedereen duidelijk zijn, toch niet volledig afwijk van de norm, het is toch ook, als ik er goed over nadenk, en daar heb ik de tijd, de zin en de vaardigheid voor, met de hondengemeenschap op zich eigenaardig gesteld.

er bestaan, behalve wij honden, om ons heen allerlei soorten schepsels, arme, onbetekenende, stomme, enkel op bepaalde kreten aangewezen schepsels, velen van ons honden bestuderen ze, hebben ze namen gegeven, proberen ze te helpen, te verfijnen e.d., mij zijn ze, als ze me tenminste niet proberen te storen, onverschillig, ik haal ze door elkaar, ik kijk over ze heen, maar één ding is te opvallend om me te ontgaan, hoe weinig ze namelijk, met ons honden vergeleken, solidair zijn, hoe vreemd ze aan elkaar voorbijgaan, hoe ze noch door een verheven noch door een banaal belang met elkaar verbonden zijn, hoe ieder belang ze juist nog meer uit elkaar drijft, al levert het dan de normale toestand van rust op. maar dan wij honden! je mag toch wel zeggen dat wij om zo te zeggen in één enkele troep leven, allemaal, hoe verschillend we verder ook zijn door de talloze en diepgaande veranderingen die zich in de loop van de tijd hebben voltrokken. allemaal in één troep! iets drijft ons naar elkaar toe en niets heeft ons kunnen

beletten gevolg te geven aan die drang, al onze wetten en instellingen, de weinige die ik nog ken en de talloze die ik vergeten ben, berusten op dit hoogste geluk waartoe wij in staat zijn, het warme samenzijn. maar nu de keerzijde daarvan. geen schepsel leeft voor zover ik weet zo in alle richtingen verspreid als wij honden, en heeft zoveel volstrekt onoverzienbare verschillen in klassen, soorten, bezigheden, wij die zo graag bij elkaar willen zijn – en steeds weer lukt ons dat ondanks alles, op ogenblikken van grote uitbundigheid – juist wij leven ver van elkaar gescheiden, met wonderlijke, vaak al voor de naaste hond onbegrijpelijke beroepen, vasthoudend aan voorschriften die niet uit de hondengemeenschap voortkomen, ja, die vaak tegen haar gericht zijn. wat zijn dat moeilijke dingen, dingen waar je je liever niet in verdiept – dat standpunt begrijp ik ook, ik begrijp het beter dan dat van mijzelf – en toch dingen waar ik totaal aan overgeleverd ben. waarom doe ik het niet als de anderen, leef eendrachtig met mijn volk en accepteer stilzwijgend wat de eendracht verstoort, neem het voor wat het is, een klein foutje in de grote rekening en blijf altijd gericht op wat ons gelukkig verbindt, niet op datgene wat ons steeds weer onweerstaanbaar uit de gemeenschap rukt.

ik herinner me een voorval uit mijn jeugd, ik verkeerde toen in een staat van heerlijke

onverklaarbare opwinding zoals iedereen die als kind wel beleeft, ik was nog een heel jonge hond, alles beviel me, alles had met mij te maken, ik geloofde dat er grote dingen om me heen gebeurden waarvan ik de aanvoerder was, waar ik mijn stem aan moest lenen, dingen die ellendig op de grond zouden blijven liggen als ik me niet voor ze inzette, me niet voor ze in bochten wrong, wel, kinderfantasieën die met de jaren vervluchtigen, maar toen waren ze heel krachtig, ik was volkomen in de ban ervan en er gebeurde toen ook werkelijk iets bijzonders dat die wilde verwachtingen leek waar te maken. op zich was het niets bijzonders, ik heb later vaak genoeg zulke en nog wel merkwaardiger dingen gezien, maar toen maakte het op mij een diepe, eerste, onuitwisbare, voor veel volgende keren bepalende indruk. ik ontmoette namelijk een klein troepje honden, of beter gezegd ik ontmoette het niet, het kwam naar mij toe.

ik had toen lang door het donker gelopen, met een voorgevoel van grote dingen, een voorgevoel dat wel een beetje bedrieglijk was want ik had het altijd al, had lang door het donker gelopen, van hot naar haar, geleid door niets anders dan een onbestemd verlangen, bleef plotseling stilstaan met het gevoel dat ik hier op de juiste plaats was, keek op en het was klaarlichte dag, alleen een beetje nevelig, ik begroette de ochtend met verward geblaf, daar – alsof ik ze had

kafka

opgeroepen – kwamen uit de een of andere duster-
ternis onder het voortbrengen van een enorm

kabaal zoals ik nog nooit had gehoord zeven
honden voor de dag. als ik niet duidelijk had ge-
zien dat het honden waren en dat ze zelf dit ka-
baal veroorzaakten, hoewel ik niet kon begrijpen
hoe ze het voortbrachten – dan was ik onmiddel-
lijk weggelopen.

maar nu bleef ik staan.

wim van der grijn

joseph brodsky

'grote elegie voor john donne'

uit: 'de herfstkreet van de havik' xx

vertaling: arthur langeveld

john donne is dood en alles slaapt rondom.
de muren, vloer, het bed, de schilderijen,
de tafel slaapt, de kleden, het plafond,
de linnenkast, de kaarsen, de gordijnen.
de fles, de kopjes, schalen. alles slaapt.
brood, broodmes, porcelein, kristallen glazen,
het nachtlampje, de lakens, kast, de vaat,
trap, deuren, alles is in nacht verzonken.
nacht overal: in brandhout, kolen, roet
in de gedoofde haard, in alle dingen.
in hoeken, ogen, klokken, beddegoed,
in de voltooide preek, diens woorden, zinnen.
in spiegel, bed, de stoel, de dekenkist,
in hemden, laarzen, sokken, kousen, schaduw,
een schaal nogmaals, het kleed, de crucifix,
de bezem bij de deur. alles is ingeslapen.

de wereld slaapt. het raam. de sneeuw op straat.
het dak hiernaast, wit als een tafellaken.
het houtsnijwerk. alles in diepe slaap.
de buurt is doodgesneden door de ramen.
de bogen, muren, vensters, het plankier,
de kinderhoofdjes, tralies, bloemenperken.
nergens een licht, een lamp, er piept geen
wiel... de gevelstenen, spijlen, ketens, hekken.
de sloten slapen, grendels, sleutels, haak.
de deuren slapen, deurkrukken, de stijlen.
doodstil, niets fluistert, ritselt, kraakt.
alleen de sneeuw. de nacht weet van geen wij-
ken.
de kerkers slapen, het kasteel, de burcht.
de kramen op de markt. de varkensrompen.
de kethingonden zijn in diepe rust.
de kelderkatten slapen, zachtjes ronkend.
muizen en mensen slapen. londen slaapt.
het zeilschip in de haven slaapt. het water
onder de romp kucht zachtjes in zijn slaap,
en ook de hemel zal voorlopig niet ontwaken.
john donne is dood. de zee is dood met hem.
de krijtrotzen aan zee zijn ingeslapen.
het eiland slaapt, geheel door slaap omhelsd.
en elke tuin zit achter zeven sloten.
de dennen slapen, sparren, eikenbossen.
de bergen, hellingen, de beken en hun golven.
de beer slaapt diep. de wolf slaapt en de vossen.
ingang van hun hol is onder sneeuw bedolven.
de vogels slapen nergens klinkt hun zang.

verstomd de kraaiekreet, het nachtelijk
uilegelach. verstomd heel engeland.
enkel een ster. een muis schiet bangelijk
voorbij de wereld slaapt. de doden slapen
zacht in hun kist. wie leeft slaapt in zijn bed,
gedompeld in de zee van zijn pyjama.
alleen. en diep, tegen elkaar, gedwee.
de wereld slaapt. rivieren, bergen, wouden.
de dieren, vogels. al wat levend is of dood.
en slechts de sneeuw daalt uit de nachtelijke
koude.
maar ook daarginds slaapt men, boven ons
hoofd.
de engelen. de heiligen vergaten
het aards gewoel. de sláap maakt hen te schand,
gehenna slaapt. het paradijs in ingeslapen.
op dit uur zwerft er niemand oor het land.
god slaapt. de aarde draait ook zo wel door.
het oog ziet niets, het oor vangt geen geluiden.
de duivel slaapt. van vijandschap geen spoor;
die slaapt in engelands besneeuwde ruimten.
de ruiters slapen. de aartsengel met de bazuin.
de paarden slapen, met hun hoeven schrapend.
en heel de meute cherubijnen in de kruin
van de sint-paul omarmt elkander slapend.
john donne is dood. en zijn gedichten slapen.
elk beeld en alle rijmen, liggend, staand.
en stil verborgen in de lettergrepen
slapen de zonde, de melancholie, de waan.
en elke versregel fluistert de ander,

zijn naaste broeder, toe: ga wat opzij
maar zo ver van het paradijs is ieder,
zo arm, zo rein, dat zij een eenheid zijn.
de regels slapen. strenge rijen jambes.
trocheeën slapen links en rechts op wacht
met visioenen van de lethe in hun armen.
en ook de roem in het verschiet slaapt zacht.
ellende, rampen, leed, het ligt te slapen.
de ondeugd slaapt. goed broederlijk naast
kwaad.
profeten slapen. grauwe sneeuw zoekt naarstig
het kleinste stukje onbedekte aard.
de wereld slaapt. de boekenmassa's slapen.
't ijs der vergetelheid bedekt de woordenstroom.
de waarheid slaapt in talrijke toespraken.
de ketens slapen. hun rammelen klinkt loom.
iedereen slaapt. god, heiligen, de duivel.
hun dienaren, hun vrienden en hun kroost.
alleen de sneeuw ruist in het diepe duister.
en geen geluid wordt op de aarde nog gehoord.
maar sst! hoor je! daar in het donkere veld,
dat doodsbanige geweeeklaag en gefluister.
daar is iemand aan 't vriesweer blootgesteld.
hij weent. daar is iemand in het duister.
zijn stem is dun. zo dun, precies een naald.
maar zonder draad... en zo onzegbaar eenzaam
ploetert hij door de sneeuw. alles is koud en
kaal...
daarboven rijgt hij dag en nacht te zamen.
wie huilt daar zo? ben dat, engel mijn?

wil je terug. zoek je mijn liefde, als de zomer,
onder sneeuw? in duisternis ga je voorbij
ben jij dat, die zo roept, daar in het donker?
geen antwoord. 'of zijt gij het, eng' lenschaar?
het roepen leek wel wat op droeve koorzang.
hebt gij mijn ingeslapen kathedraal
opeens verlaten. zeg dan wat!' geen antwoord.
of jij sint-paul, jij soms? hoewel stem
toch grover is door al dat redevoeren.
heb jij je grijze hoofd in duisternis gewend
en ween je daar?' al stilte wat ons toewaait.
heeft niet die hand de blik bedekt 't donker,
van hem die hier alom aanwezig is?
'zijt gij het, heer? of is dit pure nonsens?
maar 'n al te hoge stem hoort men hier wenen.'
geen antwoord. stilte. –'jij dan, gabriël?
blies jij op de bazuin, of hoorde ik honden blaf-
fen?
zie toch, de ruiters springen in het zadel,
maar buiten mij is niemand hier al wakker.
alles slaapt vast. omhelsd door duisternis.
de meute honden daalt al uit de hemel.
ben jij het gabriël, die daar, omdat het winter is,
met je bazuin in 't donker zit te wenen?'

'nee, nee, ik ben het, ik, jouw ziel, john donne.
hier in de hemel treur ik heel alleen,
omdat ik op aarde niet anders scheppen kon
dan loodzware gevoelens en ideeën.
jij kon met deze last je je hoge vlucht,

langs hartstocht, zonde en nog verder maken.
jij was een vogel en vanuit de lucht
zag jij je volk, geheel, op alle plaatsen.
je zag de zeeën, alle verre landen.
je zag de hel, in je en om je heen.
het paradijs vol zon, maar ook met randen
waar altijd de droefgeestigheid door scheen.
je zag: het leven is gelijk je eiland.
je stuitte tevens op die oceaan:
overal duister, duisternis, geweeklaag.
je bent bij god geweest en weer teruggegaan.
maar door die last kom je nooit hoog genoeg
om slechts rivieren en een handvol torens
te zien, om op de aarde neer te kijken van zo
hoog
dat je haast niet bang bent van de dag des oordeels.
en ook het weer verandert nooit, daar in dat
land.

vandaar lijkt alles net een mooie koortsdroom.
de heer is slechts een lichtje in de nacht,
vandaar gezien, in 't verste huis aan de boszoom.
er zijn daar velden. maar ze liggen braak.
ze liggen braak al jaren en al eeuwen.
door dichte wouden worden ze bewaakt,
en in het manshoog gras danst slechts de regen.
die eerste houthakker, wiens magere paard
er bang voor uit het struweel komt aangelopen,

ziet, in een den geklommen, plotseling een
vuur,
daar ver, verweg in het eigen dal ontstoken.
alles is ver. dichtbij is alles vaag.
de blik glijdt rustig over verre daken.
't is hier zo licht en stil. geen hond die blaft,
en ook de klokken lijken geen geluid te maken.
en hij begrijpt: alles is ver. naar 't bos
wendt hij met bruuske ruk zijn rijdier.
en teugels, slede, paard, hijzelf - terstond verandert
alles in een droombeeld uit de bijbel.
en ik. ik ween, ik ween, er is geen weg,
zal terug moeten naar gindse stenen.
levend terug te gaan. echter, is mij ontzegd,
slechts dood zal ik daar ooit weer heengaan.
ja, ja, alleen. vergeten moet ik jou,
mijn dierbare, die ligt in koude aarde,
en dan mijn vruchteloos verlangen achterna
om met mijn vlees de scheiding dicht te naaien.
maar hoor, terwijl ik met mijn jammerklacht
jouw rustplaats verontrust, valt in het duister
gestaag de sneeuw die onze scheiding hecht
en die zijn naald geen ogenblik laat rusten.
jij, jij bent het die weent, niet ik, john donne.
je ligt alleen. en alle kasten slapen,
terwijl de sneeuw op 't slapend huis neerkomt,
terwijl de sneeuw van ginder neer blijft dalen.'
gelijk een vogel slaapt hij in zijn nest,
zijn zuivere paden dorst naar beter leven

voor altijd toevertrouwend aan die ster
die nu onzichtbaar is achter de nevel.
gelijk een vogel. zuiver is zijn hart,
maar toch, hoe zondig misschien 's werelds we-
gen,
ze zijn natuurlijker 's dan een kraaienest
boven de lege nestkastjes van grauwe spreu-
wen.
gelijk een vogel zal hij ontwaken met het licht.
bedekt is hij nu door een witte wade,
terwijl door sneeuw,
door slaap de naden zijn gedicht
die tussen ziel en slapend lichaam gaapten.
de wereld slaapt. en twee, drie regels slechts
moeten nog af', hun holle kaken smalen:
wereldse liefde is des zangers plicht,
de geestelijke is het lichaam van de pastor.
want op wiens rad men deze wateren ook giet,
het koren dat het maalt blijft toch hetzelfde.
zijn leven kan men delen, ja, maar wie
zal ons de dood in willen vergezellen.
een gat in 't weefsel. ieder die dat wenst,
die komt en geeft een ruk. van alle kanten.
opnieuw een ruk. en slechts het firmament
neemt in het donker soms de naald in handen.
slaap, slaap, john donne, en trek het je niet aan.
je tabberd heeft verdriet, hij hangt vol gaten.
maar dan opeens, achter een wolk vandaan,
de ster die nooit jouw wereld heeft verlaten.

brodski

alied blom

abraham sutzkever

uit: 'groen aquarium' 1954

vertaling willy brill en mira rafalowicz

de allerlaatste blinde

haar ogen bevinden zich niet waar iedereen ze
heeft, van binnen, in een ander gezicht, leven
haar ogen - twee kleine magneetnaalden.
die kleine naalden trekken bloeiende twijgen
aan, zon en schaduw, kleuren als kloppende

aderen, gezichten, en voornamelijk het gezicht van haar blinde geliefde. ze hebben elkaar ontmoet als twee nachten, en hun stenen blindheid sloeg vonken. en wanneer hij, met het gezicht als een beregend raam, 's nachts over muren klautert, opdat de maan hem een zilveren haring zal toewerpen, dan speelt hij op zijn lange overgeërfde fluit, speelt een ontroerend wijsje, een soort vogeldodendans, en zij, op haar zolderkamerkje, ziet haar geliefde in de spiegel van zijn klanken.

een keer kwam hij niet terug. een dove roetlaag besloeg de spiegel. en zij: alsof een tweede blindheid bij de blinde binnendrong! zij tast naar zijn schaduw. naar de haarlokken van zijn schaduw. de magneetnaalden trekken hem niet naderbij. iemand heeft een mes gestoken in een dode! haar vingers – tien zoemende bijen – zwermen door de zolderleegte, waar de lucht tot witte as is verbrand.

'kom, zusje!'

haar kleine, niet-blinde zusje, half ontkleed, een boek onder haar arm, twee vlechtjes als een geopende schaar, duikt op uit een schemerige hoek, met een lampje in haar hand.

'leer me dansen. ik heb nog nooit in mijn leven gedanst.' het lampje - een eenogige uil - wordt aan een balk opgehangen. daaronder, in het

schijnsel van het bloedige oog, dansen de twee zusjes.

de verdwenen fluit begeleidt hen, de vogeldodendans...

'dank je, liefje, laat me nu alleen, ik wil kijken of god blind is.' een trilling trekt door het zolderkamerkje, als een nest dat de zaag voelt naderen. de blinde loopt langzaam op de lamp toe, de zoemende vingers draaien de lont lager, bevochtigen met petroleum haar vlechten, haar jurk, en het oog van de uil schiet vuur.

boven de straten als holen van geesten: zon, zon, zon. zon op geblindeerde ramen. zon op gezichten. zon op doden die hun dood niet vinden...

mensen, gesplitst in twee aparte gedaanten, verbeneden, veréenen zich weer in de roze gloed van haar dans.

en zijzelf, de blinde, een en al vlamme ogen, steekt met haar dans de straten in brand, de stad in brand, de wolken in brand: 'ben je blind, god, hier heb je mijn vuur...!'

sutzkever

012

maureen teeuwen

céleste albaret

george belmont (ghostwriter)

uit: "céleste" ca. 1975

vertaling: sophie de boer

zijn soirees

je zou kunnen zeggen dat we een schemeruur-tje hielden, al begon dat schemeruur-tje nooit eerder dan zo tegen twee of drie uur 's nachts, omdat bij ons de nacht dag was; om die tijd kwam hij meestal thuis als hij uit was geweest of hield hij op met werken als hij rustig thuis was gebleven.

door de jaren heen begonnen die bijeenkomsten steeds langer te duren. eerst liet hij me tegen vijf of zes uur, misschien om zeven uur 's ochtends gaan; later kreeg hij de gewoonte me terug te roepen en werd het acht uur, negen uur, soms half tien. mij maakte het niets uit; als de bel ging kwam ik meteen, met loshangende haren, altijd glimlachend en bereid tot luisteren, zelfs als ik door de bel uit mijn slaap was gehaald. hij zei dan: 'ah, daar is mona lisa!... lieve céleste, je hebt nog niet gerust, maar nu je toch zo vriendelijk bent geweest om te komen, moet ik je iets vragen...' dat 'iets' was iemand over wie hij ondertussen had nagedacht en die ik meteen moest opbellen. hij vertelde me wie de persoon

was die hij graag wilde zien of die hij wilde vragen met hem ergens naar toe te gaan. hij zei dan: 'ah, daar is mona lisa! ... lieve céleste, je weet net zo goed als ik dat ik met mijn ziekte niet alles kan doen wat ik wil. denk je dat ik vanavond wel uit kan gaan en is het wel verstandig?' ja meneer, dat weet u toch zelf het beste.'

hij keek me dan onderzoekend aan en zette of zijn plan door, waarna ik me weer aankleedde om beneden te gaan telefoneren of stelde de beslissing uit. maar bij na altijd was het een aanleiding om mij nog wat langer te laten blijven en konden we nog een tijdje, soms nog wel een uur blijven praten.

dat we zo met elkaar praatten was niet alleen omdat hij behoefte had aan gezelschap. hij had er behoefte aan te recapitulieren; hij ordende zijn gedachten en de indrukken die hij had opgedaan. ik weet zeker dat hij op mij uitprobeerde wat hij zou gaan schrijven om beter te kunnen zien wat het zou worden en ook om zelf al vertellend op temperatuur te komen; ik ontlokte hem puntige replieken en hij mij, want hij hield ervan dat ik de bal terugkaatste.

zijn avondjes uit hield hij altijd goed in de hand, in ieder geval gedurende de jaren dat ik hem heb gekend. hij ging nooit twee avonden of twee nachten achter elkaar uit. maar steeds kwam hij van die avonden thuis met genoeg voedsel voor

minstens twee bijeenkomsten met mij en soms kwam hij er dagen later nog op terug als hij door één of ander toeval zijn kennis had kunnen vergroten of als hij de zaak nog eens van een andere kant had bekeken en er nog een ander aspect aan had ontdekt. in beide gevallen straalde hij van genoegen: 'kun je je nog herinneren wat ik laatst zei over mevrouw zus of zo, céleste? dat ze de maîtresse is van meneer x? nou, vandaag heb ik het bewijs daarvan gekregen.'

en dan vertelde hij me wat het bewijs was.

of ook wel: 'weet je, céleste, ik heb eens nagedacht. in tegenstelling tot wat ik eerst dacht, geloof ik nu dat het eerder zo is dat...'

hij kwam altijd thuis met een stralende glimlach op zijn gezicht en een bedankje op zijn lippen. ik hield de deur voor hem open, hij kwam binnen en zette met dezelfde verrukkelijke elegantie zijn hoed af; dat was zijn eerste gebaar. maar of hij het nu prettig vond of niet, zo gauw ik hem in de lift had zien staan, had ik al aan hem gezien of hij tevreden was over zijn avond of niet. ik zag dat aan de manier waarop zijn hoed op zijn hoofd stond. als hij goedgehumeurd was stond zijn hoed zoals het hoort, een tikkeltje naar achteren en zijn ogen, daaronder, schitterden dan levendig. als hij niet te spreken was, was de hoed woest op zijn hoofd neergeplant, een beetje naar voren over zijn ogen heen getrokken en dan was zijn glimlach nog wel mooi maar

toch ook vermoeid. hoe zijn humeur ook was, goed of slecht, hij wist dat ik het meteen aan hem zag.

ik ging met hem mee naar zijn kamer. meteen nadat hij binnen was gekomen ging hij op een hoekje aan het voeteneind van zijn bed zitten, ik bleef tegenover hem staan en dan begon het. als ik nu nog denk aan al die uren dat ik rechtop voor hem heb gestaan, als een soldaat op wacht!

ik was me er niet eens van bewust dat ik stond en nooit heb ik ook maar de geringste vermoeidheid gevoeld! daarvoor waren we veel te intens bezig. ik ben er zeker van dat de reden waarom bij me nooit heeft verzocht te gaan zitten, was dat de gedachte niet eens bij hem opkwam. en ik was zo in beslag genomen dat ik de stoel voor het bezoek, die twee stappen bij me vandaan stond, niet eens zag. hij vergat ook zijn vermoeidheid. zoals hij daar zat, neergestreken op het voeteneinde van zijn bed, zag hij eruit als een jonge prins die net teruggekeerd is van het mooiste bal van zijn leven.

dat was des te wonderbaarlijker omdat ik nog heel goed wist hoe hij er diezelfde middag had uitgezien, nadat hij had gerookt: een bleke, roerloze zieke, die zijn krachten spaarde, geen woord sprak en anderen beduidde ook niets te zeggen. nu was hij één en al bruisende jeugdigheid. hij vertelde me alles: de domheid en de gevatheid

waarvan hij getuige was geweest, het belachelijke gedrag van meneer x tegenover de geweldige allure van mevrouw y en de japon die ze aan had gehad. als hij me een japon beschreef, wist ik tot in details hoe die eruit zag, alsof ik een modeplaat voor mijn ogen had.

als ik, die maar een armzalig geheugen heb, me nu die nachten voor de geest haal en meneer proust weer hoor en zie zoals hij daar op het voeteneinde van zijn bed in die zwakverlichte kamer, vertellend, iemand nabootsend, gelukkig en opgetogen lachend of plotseling verdrietig, dan denk ik bij mezelf dat het eigenlijk allemaal een toneelvoorstelling is geweest, de mooiste voorstelling die me ooit vergund is te zien en dan begrijp ik ook wat een plezier hij er zelf in had. zoals hij me verslag uitbracht van de hele komedie buitenshuis en zoals hij die voor mij tot leven wekte, leek het wel of hij de tijd wilde tegenhouden en probeerde te verhinderen dat de tijd wegvluchtte en zijn personages met zich meenam.

de meeste van zijn personages heb ik niet persoonlijk gekend. maar die ik wel zag of die ik later na zijn dood heb ontmoet, waren me meteen bij de eerste aanblik al vertrouwd, net als de mensen op de televisie nu, die je bijna als goede bekenden beschouwt omdat je ze iedere dag op het scherm ziet.

zelfs voordat ik jean cocteau ooit had gezien (hij is tijdens de oorlog een paar keer op de boulevard hausmann geweest) had ik al zo'n duidelijke voorstelling van hem uit de beschrijving van meneer proust, dat ik eens toen iemand mij zijn naam noemde, zei: 'o, die clown'. die clown'. ik kon mijn tong wel afbijten, maar het was me spontaan ontvallen omdat ik hem me zag zoals meneer proust, me hem had beschreven, over de tafels bij larue.

'als ik er niet meer ben, céleste, weet je wat je dan het meest zult missen? ...dat je niet meer je kleine marcel hebt om je met al zijn verhalen te amuseren en je een salon voor ogen te toveren.' toen hij een andere keer eens, zoals hij zo vaak deed, tegen mij zei dat het hem erg triest voor mij leek om 's nachts zo lang op te moeten zitten, voegde hij eraan toe: 'ik moet je wel een beetje opvrolijken.'

maar dat had ik niet nodig. het kon me niet schelen om 's nachts te leven. als hij thuiskwam leek het wel of de zon opkwam en alles licht en vrolijk werd.

hij zei wel eens onverwacht tegen me: 'lieve hemel, wat ben ik moe, wat heb ik zitten praten, céleste! het is gek, maar ik vind het heerlijk om met je te praten; alleen maak je me zo moe!'

'maar dan ga ik toch weg, meneer.'

ik heb 'nee, nee, neem me niet kwalijk, lieve céleste. ik heb zelf gewild dat je bleef.'

toch was de ware reden, daar ben ik van overtuigd, dat hij mij gebruikte om zijn invallen op uit te proberen, zoals ik al zei.

albaret

hij had ogenblikken dat hij nog wel door bleef praten, maar plotseling mijlenver weg was, dat zag ik aan zijn ogen. dat was een curieuze eigenschap van hem, het leek wel alsof hij de gave had te verdwijnen terwijl zijn mond doorging met het verhaal. dan keerde even plotseling zijn blik weer terug en liet hij die opnieuw op mij rusten, alsof hij verbaasd was me daar te zien

staan. hij hield dan even op met spreken en leek iets te zoeken.

vervolgens zei hij: 'o ja, daar hadden we het over...'

en dan ging hij weer verder met zijn verhaal, precies op het punt waar hij was gebleven. maar ondertussen was er even die vreemde aarzeling geweest, alsof zijn ene helft door was blijven praten, terwijl de andere helft ergens anders naar toe was gegaan en alsof hij, toen de tweede helft weer was teruggekeerd, een paar tellen nodig had gehad om ze weer te laten samensmelten.

of hij zijn toneelvoorstelling nu voor zichzelf gaf of voor mij of voor ons beiden, daar stond ik niet bij stil. ik liet het maar gebeuren, terwijl hij daarentegen precies wist wat hij deed en wat dat betreft meer inzicht had dan ik.

acht jaar lang, dag in dag uit, zonder één enkele dag over te slaan, dat is heel wat meer dan duizend-en-één-nacht. en wanneer ik op mijn oude dag, nu het stil is geworden om mij heen, denk aan al die personages die in zijn vertellingen voorbij zijn getrokken en ik daarbij mijn ogen sluit, begint het mij te duizelen.

soms kwamen zijn beschrijvingen stukje bij beetje; hij voegde deeltje na deeltje toe, alsof hij een puzzel in elkaar legde. andere keren gaf hij me een compleet tableau van het mondaine leven. maar altijd was te merken dat het de

diepere betrekkingen tussen de mensen waren
die hem werkelijk interesseerden.

cees walburgh schmidt

'sketch six' 2024

dialogoog losjes geïnspireerd op

william blake's 'island in the moon'

(a third man joins the two on stage)

- please let me introduce myself
- please do
- i am a man
- says who?
- i do
- on whose authority
- my own, sir
- impressive, and all that without credentials
 you don't need no education?
- well, as you know, only
the best get selected to be surgeon
i say no! go operate!
as long as you have a breath in your body
you can blow out a candle, can you?
well then, you're a fireman.
you don't speak english very well?
well, you have feelings, don't you?
you know, a man who speaks like this
with his finger in the air
can't be wrong, can he?

home is where the heart is
stay home
make your dreams come true
go to sleep
a thought is a thing
hope is enough
- what are you trying to pull?
- well, i figure,
as long as i raise my voice
people will not question me
- probably true
- i do and say all these things
so you will hate me
and you'll unite
and solve all your problems
- who do you think you are?
the messiah?
- you can't handle messiah

(haendel's fire music starts)

- that's the wrong haendel
and who are you again?
- i was here before
you remember you had a dutch king
well here i am again
happy to help
you're welcome
ah, yes, the glorious revolution
i remember it well

you know your history, yes?

war with the french

oui

(makes it sound like the wind)

i remember working there

asking the maistre

how many acts does your play have?

three

and how many people will play

those three?

two, me, and the wind

at the time it seemed a little impolite

to ask any further questions

about what's the scenario

it looked plain and simple

i decided to listen, just to listen

and this is what he said:

a young man

the last of his kind

is dreaming away

in his ruinous castle

of what?

what does his dream pertain?

war, duels, adventure, frolicking in the forest

so of life basically

scheme after scheme

the best laid plans

the worst case scenarios

projects

and he asks his ancestors for advice

but it's the wind in the ancient tower

that answers him

and wants answers in return

it is the genius of the french

that the wind always seems to say

oui, and the youth listens

never to be sure

what the wind is saying

i didn't pick up on the irony

the sarcasm of the master

often he would speak of the play

he had in mind

and when i inquired

where? where would he like to present all this

he mused about travelling

through france

he riffed on the idea of the actor

being his own juggler, acrobat, dancer

the play, as is obvious,

never got made

but he, him fantasizing

improvising

so well, so freely

gnawing on a chicken bone

his beautiful face

glistening with fat

i never forgot that

it is for ever imprinted on my mind

(all the while during this speech, someone is up-
staging them)

margijn bosch

samuel beckett

vertaling: erik bindervoet

hoe zeg je dat

waan-
zin-

waan-
zin om te-

waan-
zin-

hoe zeg je dat-

waan-
zin om van dit-

al dit-

waan-
zin om van al dit-

omdat-

waan-
zin omdat al dit-

aangezien-

waan-
zin aangezien al dit-

dit-

hoe zeg je dat-

dit dit-

dit dit hier-

al dit dit hier-

waan-
zin omdat al dit-

aangezien-

waan-
zin aangezien al dit dit hier-

omte-

hoe zeg je dat-

zien-

ontwaren

schijnen te ontwaren-

moeten schijnen te ontwaren-

waan-
zin om te moeten schijnen te ontwaren-

wat-

hoe zeg je dat-

en waar-

waan-
zin om te moeten schijnen te

ontwaren wat waar-

waar-

hoe zeg je dat-

daar-

daar ergens-

daarzo ergens-

verweg-

ver weg daarzo ergens-

wazig-

wazig ver weg daarzo ergens wat-

wat-

hoe zeg je dat-

aangezien al dit-

al dit dit-

al dit dit hier-

waan-
zin om te zien wat-

ontwaren-

schijnen te ontwaren-

moeten schijnen te ontwaren-

wazig ver weg daarzo ergens wat-

waanzin om wazig ver weg daarzo
ergens te moeten schijnen te ontwaren

wat-

wat-

hoe zeg je dat-

hoe zeg je dat

beckett

erik bindervoet 1922

proust op het waterlooplein

(een stuk uit 2002 dat teruggaat tot de sneeuw
van 1982)

lang, al heel lang, had erik de veertien gerafelde, vergeelde en verzuurde delen van de gallimard-editie van à la recherche du temps perdu van marcel proust in huis, een cadeau van robbert-jan die ze, hoewel gelezen en gekoesterd, niet meer nodig had, omdat hij van zijn familie voor zijn verjaardag de vierdelige pléiade-editie

uit 1987 had gekregen, compleet met notes et variantes en eerste schetsen.

robbert-jan was ooit, nog langer geleden, in een zwaar vervuilde studentenflat aan de prinsengracht, toen zijn boekenplankje nog maar een vinger lang was, die van de modale jan lul niet overschrijdend, in de nederlandse vertaling begonnen, maar daar verloor hij in elke zin wel een paar keer de draad en struikelde hij constant over de 19de-eeuws aandoende geaffecteerde ouwewijvenpraat waar een bec een snebbe heet en aussi evenzo, waar de franse constructies tot in de grammatica gehandhaafd waren gebleven en die van prousts optische instrument het gebarsten spiegeltje aan de wand had gemaakt van sneeuwwitjes stiefmoeder. als dat proust is, riep hij uit, dan hoeft het voor mij niet. enige jaren later las hij de hele recherche in een welgemikte, licht alcoholhoudende adem uit, in het frans nota bene, nadat hij zijn aanstaande had ontmoet, toen zij in een tuinstoel in het late najaarsmiddaglicht zat te lezen in de russische vertaling van sodome et gomorrhe.

erik, een verstokte joyceaan, toen al, had genoeg aan de eerste bladzijde waar voor hem lange tijd alles in stond. als dat proust is, mijmerde hij, dan hoef ik niet verder lezen en kan ik elke keer opnieuw aan deze bladzijde beginnen. meesterlijk! voor hem was de geur van die afgebrokkelde gallimard-editie, ex libris robberti-janni,

voorgoed verbonden met de herinnering aan de dagelijkse strooptochten in onderling wedstrijdverband langs de tweedehandsboekhandels aan de oevers van de amstel, in de junkentunnel van de oudemanhuispoort en op de waterloopleinmarkt die destijds, omdat het echte waterlooplein een zandvlakte was, waar de eerste nederlandse western opgenomen had kunnen worden, als er in nederland filmregisseurs waren geweest met fantasie en guts, naar het rapenburgplein was verhuisd, een anonieme parkeerplaats waar de bezoeker werd verwelkomd door een sociaal-realistisch beeld van een smeltende arbeider.

bindervoet&henkes

daar linksachter, naast de paarse broeken en leren krakersjassen, stond een kraampje (niet alle dagen), waarop robbert-jan geattendeerd was door de grootste koopjesjager van het westelijk halfgrond, de baron de boulanger, in de wandelgangen ook wel frenchy baby geheten, wiens wijnkelder vol stond met pakken goudappeltje die hij ooit groot had ingeslagen omdat ze in de aanbieding waren voor een gulden per pak, maar waarvan de uiterste houdbaarheidsdatum ras naderde zo niet al ruim verstreken was, iets wat zijn gasten weliswaar proefden, maar nooit te zien kregen, omdat hij de drank op zijn soirees overschonk in een matglazen blokker-karaf, zoals ook hermelijnen in de winter een witte vacht krijgen zonder dat iemand het ziet om niet gezien te worden, en waar een knorrig oud heksje, met veel pukkels, scheuren en tegenzin boeken verkocht aan slapleuterende studenten, collega-boekverkopers en op wachtgeld wachtende wetenschappelijke medewerkers, die hun verdriet over het ontslag en de daarmee gepaard gaande sociale daling probeerden te compenseren met een kooplust naar de voorwerpen die hun intellectuele vorming en standing hadden bepaald en die hen nu, verstoken derzelve, als enige troost waren overgebleven, de boeken, die zij aan hun hart drukten als verloren en weer teruggevonden vrienden uit een vorig leven, die je terugvindt als de sleutelbos van het huis waaruit

je ontruimd bent, met alle herinneringen en sleutelgeklingel van weleer er nog aan, zoals ook het landschap van onze jeugd niet alleen dat landschap is, maar ook onze jeugd zelf: daar had robbert-jan voor een ouderwets frans hals-tientje de stapel boeken gescoord die nu deplorabel en bijna losbladig op de plank bij erik lag, naast de ordners met dwangbevelen, aanmaningen en de correspondentie van hun filosofisch-maritieme tijdschrift voor kennisvelden die in de belangstelling staan, platform. en zo is het allemaal begonnen.

anette kouwenhoven

chantal akerman

uit: 'mijn moeder lacht' 2013

vertaling marine woudt

als het niet belangrijk is kan ik een beetje schreeuwen ook al is het eigenlijk niet belangrijk, en dan ben ik heel trots dat ik heb kunnen schreeuwen. maar als het wel belangrijk is blijft de woede in me en put ze me uit. ze keert zich tegen mij en put me zo uit dat ik soms meerdere dagen in bed blijf en me afvraag waarom ik zo moe ben terwijl ik vitamines slik. ik zeg tegen mezelf het komt vast door mijn bloedarmoede. soms ga ik zelfs naar de dokter en hij schrijft me bloedonderzoek voor en niks gaat meer goed in mijn bloed en dat is net als anders maar de

dokter wil me toch een paar prikken geven. ik vraag hem of ik niet helemaal ander bloed zou moeten krijgen. hij zegt nee. soms zegt hij ik moet erover nadenken, je wisselt niet zomaar van bloed en bovendien zou het uwe terugkomen zelfs als we u ander bloed zouden geven, en ineens ben ik opgelucht. eigenlijk zou ik het niet fijn vinden om ander bloed te krijgen. ik weet niet waarom ik gehecht ben aan mijn bloed. het is een onduidelijk gevoel en ik zou het niet graag duidelijk willen maken. ik weet zeker dat als ik het duidelijk maak ik iets duidelijk maak wat ik niet leuk vind aan mezelf, dus laten we het allemaal maar onduidelijk laten. dat is beter en voor een hoop andere dingen is het ook beter om ze onduidelijk te laten. toch denk ik soms dat ik de waarheid moet zoeken maar welke. het is heel belangrijk. je voelt het in boeken of films als er waarheid is. zelfs als die onduidelijk blijft, vooral als die onduidelijk blijft. als die onduidelijk blijft en je voelt dat er waarheid is, is er iets wat onder de oppervlakte gebeurt en langzaam, soms heel langzaam als je er niet eens meer aan denkt, verschijnt die waarheid plotseling en dat is een bijzonder moment dat niet alle dagen voorkomt en het is goed, het is zo goed dat je je ineens zorgeloos en rustig voelt.

akerman

florian diepenbrock

erik ader

uit: 'oorlogen & oceanen' 2020

citaat:

...het roept een wereld op die jacob israël de haan in 1924 heeft beschreven in een prachtig boekje, palestina geheten, ooit verschenen als feuilleton in het algemeen handelsblad. helaas wordt dat boekje, in het voorwoord bij de heruitgave van 1999 door de maatschappij tot nut der israëlieten, in de eerste de beste zin ontsierd door een onwaarheid: dat de haan vermoord zou zijn door een arabier. de waarheid is dat hij zich van het zionisme had afgewend, zich tot de orthodoxie had bekeerd en een vergelijk tussen joden en de hen omringende arabieren bepleitte.

reden genoeg voor de zionisten om hem om te leggen.

flaptekst

erik ader is de zoon van dominee bastiaan jo ader, die vóór de oorlog naar jeruzalem fietste, in de oorlog honderden joden een onderduikadres bezorgde en werkte aan een plan om kamp westerbork te bevrijden. twee weken nadat erik ter wereld kwam, werd zijn vader gefusilleerd. hij moest het doen met de legende, maar ook met het gepantserde verdriet van zijn moeder, en met de aanstekelijke onaangepastheid van zijn oudere broer bas jan, in wie zich een bijzondere artistieke aanleg openbaarde die hem uiteindelijk wereldberoemd zou maken, maar ook op een fatale tocht over de atlantische oceaan voerde. in 'oorlogen en oceanen' beschrijft erik ader hoe de duitse bezetting een stempel drukte op alle leden van het gezin. en het ongemak wanneer hij er in zijn latere leven als diplomaat achter komt dat het verzetswerk van zijn vader inmiddels inzet werd in een nieuwe strijd, nu in het midden-oosten...

vooraf

bij het uitruimen van ons ouderlijk huis vind ik op zolder twee etsen, gemaakt door mijn broer,

bas jan. hoewel, ouderlijk huis? wij hebben daar nooit met een vader gewoond. ik heb überhaupt nooit bij mijn vader gewoond. ons moederlijk huis dus.

de etsen zijn danig vervuild door vogelpoep, maar na zorgvuldige restauratie tonen ze een zeilboot op een stormachtige zee in het ijle licht van een zomernacht op noordelijke breedten. op de ene ets zit een eenzame figuur aan de helmstok van een kleine, gaffelgetuigde tweemaster; op de andere is alleen het tuig van de boot te zien tegen de achtergrond van hoge golven en verwaaiend schuim.

bas jan kende de oostzee slechts van een reis als matroos op een kustvaarder, maar de herinneringen aan stormen op een colin archer-achtige kotter zaten na zijn atlantische oversteek in al zijn vezels. die oversteek dateerde van 1961; de etsen zijn van 1965. er spreekt een diep verlangen uit om terug te keren naar dat bestaan, naar die existentiële zijswijze. het zal nog tien jaar duren voor hij die droom opnieuw vormgeeft, nu voorgoed.

decennia later ben ik in venetië op weg naar de biennale. de tocht over het water naar het tentoonstellingsterrein is op zich al een feest, met voor me de schittering van de lagune en het silhouet van het lido tegen het ochtendlicht terwijl de stad links en rechts aan me voorbijglijdt, met

zijn terracotta daken en de koepels van kerken waar de zon vanaf spat.

bij de ingang van de biennale staan lange rijen geduldig wachtende mensen, maar eenmaal binnen lost die menigte snel op: vrijwel iedereen begint met het bekijken van de tentoonstelling vanaf de ingang. ik loop snel door, op weg naar de hoofdprijs aan het andere eind van het terrein, in de hoop de drukte voor te zijn.

daar aangekomen vind ik de twee wachttorens die in vroeger tijden de ingang van een kanaal bewaakten. het is het kanaal dat toegang gaf tot de 'arsenale', de marinewerf van de oude maritieme grootmacht venetië. die werf is nu een deel van het biennale-terrein. in een van de twee torens vind ik waarvoor ik kwam.

in de lege, zeskantige ruimte op de begane grond, met een doorsnee van tien meter, is verder niemand. die raamloze ruimte is geheel gereserveerd voor de vertoning op een groot scherm van een van de 'valfilms' van mijn broer, bas jan ader. hij is in het amsterdamse bos in een boom geklommen en hangt daar aan een tak hoog boven een sloot. bungelend aan zijn handen verplaatst hij zijn gewicht nog een paar keer, maar het enige effect daarvan is dat dit het hopeloze karakter van de hele situatie nog eens onderstreept. hij hangt daar tot hij door de zwaartekracht wordt overmand en in de sloot

valt. een schoen aan zijn voet was hem al voor-
gegaan. een geluidloze film van zeven minuten.
ik kende deze film al lang, net als al zijn andere
werk. ik ben niet alleen daarvoor naar venetië
gekomen, maar een mooie aanleiding was het
wel. de vertoning hier is een eerbetoon aan zijn
werk: hij is dit jaar de enige nederlander die
voor de hoofdtentoonstelling is geselecteerd. de
biennale is gewijd aan hedendaagse kunst en
hoewel zijn werk bijna vijftig jaar oud is, wordt
het kennelijk nog steeds als actueel ervaren. er-
kenning was met zijn eerste overzichtstentoon-
stelling in 'het stedelijk' in 1988 al een feit. daar
zag ik al zijn werk voor het eerst in zijn onder-
linge samenhang. het deed me naar adem hap-
pen en een euforisch gevoel overspoelde me:
'you've done it!'

erik ader

weer buiten ga ik op een bankje zitten, uitkij-
kend over het haventerrein, badend in het helle

licht dat de nabijheid van open water verraadt.
wat een schitterende locatie voor deze kunste-
naar wiens leven en lot zo met de zee verbonden
waren.

ik blader wat in een oud aantekenboekje en mij-
mer over de vraag wat mijn broer bewoog.
een deel van zijn naamsbekendheid en iconi-
sche status dankt hij aan het feit dat hij in 1975
vermist raakte bij zijn poging in het kleinste
bootje ooit de atlantische oceaan over te steken.
die tocht had het middendeel moeten worden
van een kunstwerk, een triptiek met als titel in
search of the miraculous. het eerste deel van de
triptiek is een serie zwart-witfoto's die de nachte-
lijke zoektocht documenteert die hij maakte
langs lege snelwegen en op haventerreinen in
los angeles, eindigend aan de boorden van de
pacific, bijgelicht door een sterke zaklantaarn.
het werk is getoond in een galerie in los angeles,
opgeluisterd door een koortje dat smartlappen
en zeemansliederen ten gehore bracht. het
tweede deel van de triptiek had zullen bestaan
uit de visuele documentatie van zijn atlantische
oversteek. het derde deel had de documentatie
van een nachtelijke zoektocht ergens in neder-
land moeten worden, te tonen in het museum in
groningen. zijn bootje werd negen maanden na
zijn vertrek uit cape cod drijvend aangetroffen
ten zuidwesten van ierland. van de drieëndertig
jaar oude kunstenaar ontbrak elk spoor. bron

van eindeloze speculatie en mystificatie. wat had hij als kunstenaar op de oceaan te zoeken? zijn werk bevat vele verwijzingen naar zijn herkomst: als zoon van een in het verzet gesneuvelde vader die hij nauwelijks gekend heeft, maar die in verhalen levensgroot aanwezig was. een vader die voor de oorlog als aankomend predikant op een steile herenfiets een pelgrimsreis ondernam naar jeruzalem en in de oorlog ruim tweehonderd joodse landgenoten uit de klauwen van de bezetter wist te redden. het zouden er nog veel meer geweest zijn als hij zijn plan westerbork te kraken ten uitvoer had kunnen brengen.

leven en werk van mijn broer zijn ook een worsteling met de vraag hoe zich te verhouden tot zijn vader. daarnaast bezie ik zijn kunst door het prisma van de zee: in de stormen van de zuidelijke oceanen vond ik het antwoord op de vraag wat hem ten diepste dreef.

-
genen en geschiedenis voerden mij op een zeilrace rond de wereld, naar een land in burgeroorlog en op een liftreis naar israël en palestina. ik zocht en vond daar de monumenten voor mijn ouders en trof daar sommige van hun oud-onderduikers die naar israël geëmigreerd waren. ook vond ik mensen die gedwongen waren plaats te maken voor hen. ik vond ze in kampen in de omringende landen en in de bezette

gebieden. ik luisterde naar de verhalen van beide kanten. wat ik zag en hoorde schrijnt en schuurt en hoort verteld te worden.

-
op 31 juli 1994 overleed mijn moeder, johanna adriana aderappels, kortweg jaa. schrijfster, dominee, ridder in de orde van oranje-nassau, draagster van het verzetshedenkingskruis, onderscheiden door het israëlische holocaustmuseum yad vashem.

bij dat uitruimen van haar huis stuitte ik ook op onvermoede manuscripten en brieven van mijn vader. niet alles bleek in de oorlog verloren gegaan. en hoewel ik met dat uitruimen al begonnen was voor haar dood, kon ik haar over die vondsten niets meer vragen, want onze communicatie was inmiddels beperkt tot oogcontact. een twinkeling in mijn ogen was voldoende om haar in de lach te doen schieten en wij lachten samen, om niets. haar laatste jaren bracht ze als een vrolijk kind door in het verpleeghuis, gekluisterd aan een rolstoel.

bijna alles wat wij als kind over onze vader wisten, stond in een boek, geschreven door onze moeder. dat er van mijn vaders fietsreis nog een pak brieven bewaard is gebleven, onderweg geschreven aan het thuisfront, alsmede wat kaarten van de route en zelfs het begin van een manuscript daarover: dat was een grote verrassing.

die fietsreis naar palestina vonden wij iets vanzelfsprekends, ook omdat onze moeder dat leek te vinden, en afdoende verklaard uit zijn hang naar avontuur. dat het reisdoel voor een aankomend predikant leerzaam zou zijn, was natuurlijk mooi meegenomen. maar was het wel zo vanzelfsprekend dat een pasgetrouwd man zo maar zo lang op reis ging? een tamelijk ongewisse reis bovendien? reizen, wanderlust: het zal wel, maar was dat alles? was hij op zoek naar iets, zonder te weten wat?

ook vond ik de verfromfaaide witte tropenhelm terug die vroeger in een kast op haar slaapkamer lag. er zaten grote krassen in, alsof iemand er met een mes in had gekerfd. een stille getuige van die fietstocht?

dat mijn vader ook zelf aan een boek begonnen was om zijn verzetswerk vast te leggen was de grootste verrassing die ik aantrof. of hij niet verder is gekomen dan dit manuscript of dat er meer is geweest, dat is weggeraakt, blijft onduidelijk. het manuscript is aan de randen aangevreten door vocht en overleefde de oorlog in een melkbus onder de grond, samen met ander potentieel belastend materiaal, ingegraven onder de bijenkorven van de burens. mijn vader componeerde en was organist, hij was reiziger en avonturier, hij ontwierp en maakte meubelen, hij was dominee en machinist. hij bleek nu nog schrijver

ook: het kon allemaal niet op. hij was bovenal een held.

in het noorden van nederland rijdt een naar die held vernoemde trein – meestal tussen groningen en duitsland – over de brug die hij in de oorlog had willen opblazen. bastiaan jan ader, in de omgeving bekend als 'domie'.

over die vader, die moeder en die broer en de invloed van genen en geschiedenis op levens gaat dit boek.

sebastiaan ader cs

vertrekken in 1936 op de fiets naar palestina.

emma remmelts

rutger kopland

uit: 'forensen tussen literatuur en wetenschap'

over de verhouding tussen wetenschap & poezie

ik heb er een hekel aan als de psychiater-dichter of de dichter-psychiater rutger van den

hoofdakker of rutger kopland te worden aangesproken. de dichtelijke psychiater en onderzoeker. de psychiatrische poëet, ik voel niets voor deze mengsels. ik heb twee ambachten. die ik gescheiden houd. ten bate van mijzelf en ten bate van anderen. de psychiatrische poëet roept bij mij het beeld op van iemand die meent dat poëzie heilzaam is, de weg naar het geluk, een therapeutisch proces. dat is het niet. de dichtelijke psychiater lijkt me de zachte heelmeester, die andermans verwarde en duistere gedachten wel aanvoelt, en pijnlijke verheldering uit de weg gaat. dat helpt niet. het is een misverstand te menen dat het medisch wetenschappelijk handelen en het schrijven van gedichten een soort amalgaam zouden kunnen vormen, waardoor de producten van die beide activiteiten een meerwaarde zouden krijgen. het tegendeel is waar. het amalgaam levert slechte dichters en slechte dokters.

die wil allemaal niet zeggen dat er geen verwantschap bestaat tussen wetenschappelijke en dichtelijke bezigheden.

toen ik medisch student was, werd mij geleerd dat de mens een ingewikkelde machine is, waarvan ik de bouw en de functie moest kennen. was iemand ziek dan was er een defect in de machine, dat ik moest leren opsporen en verhelpen. ik leerde de machine kennen uit beschrijvingen

in leerboeken en uit eigen waarneming in laboratoria voor anatomie, biochemie, fysiologie. de defecten zag ik aan ziekbedden, in reageerbuisen. op röntgenfoto's: de geneesmiddelen in apotheken: de reparaties in operatiekamers. ik sprak met patiënten en hun woorden, hun gezichten. hun kleur en hun geur verwezen naar die harde, echte. fysieke werkelijkheid binnen in hun lichaam. die ik zelf had gezien. die er dus wàs, het stellen van een diagnose was een zoektocht naar tekenen van een onzichtbare, maar bestaande realiteit. de diagnose een formulering die deze realiteit afbeeldde en heel concrete ingrepen impliceerde. dat was medische wetenschap: zoeken naar iets wat als het ware al klaar lag. zoals een gulden klaarligt in het gras voordat je hem vindt. als ik niets vond had ik niet goed gezocht.

samenvattend kan ik nu zeggen dat ik destijds nog weinig of niets in de gaten had van het modelkarakter van de beschrijving van het menselijk lichaam. ik had niet in de gaten dat de mens met vrucht opgevat kan worden als een machine, dat met andere woorden het begrip machine een metafoor is. ik stelde beeld en object aan elkaar gelijk. de medische taal was een rechtstreekse representatie van een objectieve werkelijkheid. als het ware zonder dat de mensheid daar aan re pas was gekomen. men kan het vergelijken met de taal van de bijbel en

exegeten. zoals sommige gelovigen menen dat die de schepping blootlegt, zo legde leerboeken en leermeesters de machine voor mij bloot als medisch student maakte ik ook gedichten. het kwam niet bij me op om die schrijven te vergelijken of in verband te brengen met het medische beroep. poëzie was voor mij allerm minst een poging tot een objectieve beschrijving van een tastbare, fysieke werkelijkheid. maar veel meer het verslag van een strikt subjectieve opvatting van die werkelijkheid. gedichten toonden meer een beeld van een zelfbedachte dan van een geconstateerde wereld. bovendien verbeeldde ik mij dat er geen leermeesters of leerboeken aan te pas waren gekomen die vertelden welke regels ik moest volgen bij de selectie. de interpretatie en de verslaglegging van mijn ervaringen. het was voor mij een spel met hoeveel ernst ik dat overigens ook speelde. de spelregels kende ik niet. ik 'deed maar wat'. daar kwam nog bij dat het maatschappelijk belang van poëzie in mijn ogen gering was. gedichten waren er voor een handjevol geliefden, vrienden en kennissen. voor een incrowd die bereid was die subjectieve wereld een ogenblik met je te delen en daarna overging tot de werkelijke orde van de dag. aan de studie dus.

een soort ontsnappingsmogelijkheid uit het dilemma tussen heilvolzaam leren lezen van 'de werkelijkheid' en het vrije construeren van een

zelfbedachte werkelijkheid leek de psychiatrie. was immers de psychiatrie niet de soort geneeskunde die niet verwees naar een tastbare fysieke realiteit? uiteraard werd mij wel geleerd dat ook de menselijke geest een machine is met een soort immateriële anatomie en fysiologie ook het feit dat deze immateriële machine verankerd moest zijn in het brein was mij bekend. maar de relaties tussen geest en stof waren voor mij schimmig. de geestelijke machine sprak terug. leek te veranderen in de dialoog. ik was onder de indruk van de manier waarop mijn leermeesters in hun gesprekken er toch telkens in slaagden eigenschappen van die immateriële anatomie en fysiologie te constateren. Het leek soms op de ontraadseling van een gedicht. Maar was ook de eigen inbreng van de dokter niet groter, was men niet veel meer aangewezen op de eigen opvattingen van die geestelijke werkelijkheid, ja, was dat verslag niet altijd gedeeltelijk een subjectieve benadering van die werkelijkheid, want de verschillen van mening tussen mijn leermeesters ontgingen me niet. Ik leefde nog met het idee dat het object van de lichamelijke geneeskunde er 'echt was', grijpbaar, objectief, buiten mij, maar dat het object van de geneeskunde van de geest in laatste instantie ongrijpbaar was, een werkelijkheid die zich nooit helemaal als buiten mijzelf zou voordoen. Ik denk dat de psychiatrie bij mij de eerste barsten

heeft teweeggebracht in mijn rigide objectivisme, mijn heilig geloof in 'de' werkelijkheid. Niet alles lag vast, ik was er zelf ook nog. Ik werd pas echt uit de droom geholpen door wetenschappelijk werk. Dat moment liet overigens nog even op zich wachten. Na mijn artsexamen deed ik eerst een tijd lang het gewone medische handwerk. Ik luisterde naar longen en hart, ik boog mij over de microscoop en trachtte de fysieke realiteit op te sporen, zoals mij was geleerd. Ik keek naar gezichten, luisterde naar verhalen, voelde de angst en de wanhoop, en trachtte de geestelijke realiteit op te sporen volgens de regels van de kunst. Maar toen kwam het moment dat ik in de gelegenheid werd gesteld om fundamenteel onderzoek te doen. Het werd na enig oriënterend werk een studie van de relatie tussen het gedrag van katten en de fysiologische veranderingen die hun hersenen vertonen als Zij gaan slapen. Voor zover ik mij herinner was het de eerste keer in mijn studie dat ik bewust geconfronteerd werd met problemen die nog niet eerder waren opgelost, vragen waarvoor in geen leerboek antwoorden te vinden waren. voor het eerst ook begon ik te beseffen dat het niet de werkelijkheid is die de vragen dicteert.

het bleek, hoe triviaal dat ook mag klinken, tot mijn verrassing dat het omgekeerde het geval

was: de vragen bepaalden wat ik van de werkelijkheid te zien kreeg.

medische wetenschap was voor mij tot dan toe te vergelijken geweest met de kennis van een motor, een door de mens zelf geconstrueerde machine. het is de constructie zelf die bij defecten de reparaties dicteert. ik werd geplaatst voor een onbekende machine. pure aanschouwing leverde niets op aan kennis over zijn werking alleen vragen zouden dat kunnen. het klinkt wat dramatisch, maar het veranderde mijn wereldbeeld. misschien is het beter te zeggen dat het een al sluimerend wereldbeeld wakker maakte: dat wij, wat wij wisten van de werkelijkheid, te danken hadden aan onze vragen en niet aan de bereidwilligheid van de werkelijkheid zichzelf in zijn 'ware gedaante' te tonen.

het geloof in het bestaan van de menselijke machine waar ik tot dan toe mee was opgevoed verbleekte. wat wij wisten van de mens was te danken aan generaties medici die vragen hadden gesteld aan het menselijk organisme alsof het een machine was.

in die tijd ben ik andere gedichten gaan maken. het was of ik nu ook meer 'mocht' dichten. nu de greep van de gedachte was verslapt dat de wetenschap zich met de 'bestaande', objectieve wereld bezighield en de poëzie met de 'niet bestaande', subjectieve wereld, kwam er meer ruimte in mijzelf om de poëtische aan-drift als

even legitiem te erkennen als de wetenschappelijke en beide een gelijkwaardige kans te geven. van de tabellen die ik maakte, de grafieken die ik tekende begon ik te zien dat ze niet alleen maar de producten waren van de werkelijkheid; zonder mijn vragen, zonder de methoden van observeren en analyseren zouden ze niet hebben bestaan. van gedichten begreep ik wat beter dat ze niet alleen maar de producten waren van de fantasie. zonder enige verwijzing naar een objectieve werkelijkheid, zonder traditionele spelregels ook, zouden ze voor anderen, ja zelfs voor mijzelf, ontoegankelijk zijn, protocollen van onbegrepen dagdromen ik schreef een proefschrift en tegelijk een bundel gedichten, waarvan een van de eerste gedichten luidt:

lijsterbessen

de dichtkunst beoefenen is
met de grootst mogelijke zorgvuldigheid
constateren dat bijvoorbeeld
in de vroege morgen
de lijsterbessen duizenden tranen dragen
als een tekening uit de kindertijd
zo rood en zo veel

later ben ik psychiater geworden, behandelaar,
die patiënten met medicamenten probeert te
helpen, met gesprekken daarnaast werd ik

wetenschappelijk onderzoeker op het gebied
van hersenen en gedrag, van de relaties tussen
stof en geest. en ik ben ook dichter geworden, in
mijn vrije tijd. het is niet zo dat ik de dichtkunst
minder acht dan de geneeskunde beide mogen
zich verzekerd weten van mijn hartelijke belang-
stelling, geen van beide zou ik willen missen.
maar ik houd ze gescheiden niet meer, zoals
vroeger, omdat ze ieder een ander wereldbeeld
zouden vereisen, een subjectivistisch en een ob-
jectivistisch, een materialistisch en een idealis-
tisch wereldbeeld, om er enkele te noemen. in
beide ambachten ben ik objectivist en materia-
list. ook niet meer, omdat het object van dicht-
kunst en geneeskunde wezenlijk zou verschillen
of iets dergelijks. de dichtkunst kan zich met al-
les bemoeien, ook met de lijdende mensheid. ik
houd ze nu gescheiden omdat dichtkunst en ge-
neeskunde verschillende methoden hanteren
waarmee die werkelijkheid wordt benaderd en
daarom dus ook heel andere producten afleve-
ren. de wetenschap heeft ervoor gezorgd dat er
diagnoses zijn, pillen, elektroshockapparaten,
therapeutische gesprekstechnieken, enzovoort
enzovoort, waarmee ik voor patiënten iets kan
doen. er zijn mensen die menen dat ook poëzie
therapeutisch kan werken, zowel door het te le-
zen als door het te maken.
ik geloof van niet. lezer, zowel als maker mogen
dan naar de woorden van gerrit krol met een

stok in hun eigen ziel roeren, ze houden altijd die stok zelf vast. ontvankelijkheid voor poëzie, bij maker en lezer is mijns inziens een gevolg van geestelijke gezondheid in plaats van haar oorzaak. daarmee kom ik bij de opmerking waarmee ik de aanhef afsloot.

dit wil allemaal niet zeggen dat er geen verwantschap is tussen wetenschap en poëzie. beide wortelen in het soort genegenheid ten opzichte van de werkelijkheid dat niets van doen heeft met subjectiviteit, maar alles met ontvankelijkheid voor wat anders is dan men verwacht. men kan het misschien een afwezigheid noemen van vooringenomenheid. mijns inziens is de ervaring bij het lezen of het maken van een geslaagd gedicht dezelfde als die bij het lezen van een wetenschappelijke ontdekking, het vinden van een waterdichte formulering in een wetenschappelijk geschrift,

het maken van het beslissende gebaar, de afdoende opmerking in een therapeutisch gesprek. alsof je een antwoord krijgt op een nog onbewuste vraag, een verband ervaart waarvan je nog niet wist dat je wist dat het er was. en dat niet alleen. het is alsof de werkelijkheid tegelijk bereid is meer van haar geheimen prijs te geven nieuwe verbanden als het ware al klaar heeft liggen je hoeft alleen de sluier maar weg te trekken. dit is wat de wetenschapper en de dichter

gemeen hebben, dit vermogen tot wat in beide gevallen een esthetische ervaring genoemd kan worden, als het 'ik' even verdwijnt en plaatsmaakt voor het 'het'.

op het moment echter dat ze hun esthetische ervaring gaan reconstrueren. gaan hun wegen uiteen. methode betekent letterlijk de weg waarlangs men gaat. de een bedenkt experimenten waarin hij stap voor stap de werkelijkheid haar nieuwe geheimen probeert te ontlokken, de ander slijpt net zo lang aan de bril van de taal tot dat hij ziet wat bij vermoedde.

kopland

i cavalli di leonardo

al die schetsen die hij naliet-

eindeloze reeksen herhalingen: spierbundels.
pezen, knoken, gewrichten,

die hele menagerie
van drijfriemen en hefboomen waarmee een
paard beweegt,

en uit duizenden haarfijne lijntjes haast onzicht-
baar zacht in het papier verdwijnende huid
van oorschelpen, oogleden, neusvleugels,

huid van de ziel-

hij moet hebben willen weten hoe een paard
wordt gemaakt, en hebben gezien

dat dat niet kon,

hoe het geheim van een paard zich uitbreidde
onder zijn potlood.

maakte de prachtigste afbeeldingen, bekeek ze,
verwierp ze

--deze keer met: annette kouwenhoven, matthias
de koning, emma remmelts. wim van der grijn,
alied blom, cees walburgh schmidt, margijn
bosch, forian diepenbrock, maureen teeuwen,
jan joris lamers, erik bindervoet

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) repu-
bliek' (sinds 1992) en 'de balie' (sinds 1982)

inlichtingen o.a. bij: <https://debalie.nl/>
<https://www.discordia.nl/> <https://www.stan.be/>
<https://barreland.nl/> <https://deroovers.be/>
<https://theatertroep.nl/> -

-correspondentie: riserv@gmail.com

